

Tussen afscheid geven en afscheid nemen.

Paul Heyndrickx

Afscheid en ik

16 oktober: verjaardag van één van mijn zussen. Telefoontje van Maya Bakker. Dit is geen toeval want de kans dat iemand mij belt op de verjaardag van een familielid is vrij groot. Ik heb namelijk vijf zussen en vier broers.

Of ik de Ammy Van Heusdenlezing wil doen. Over "afscheid" en dat precies in de maand maart. De vraag komt als een klap op mijn kop. Toeval?

Op 17 Maart 2004 overleed mijn vader aan de gevolgen van de ziekte van Parkinson. De begrafenis was op 24 maart, de dag van de ledenvergadering van de VCW en de AVH -Lezing te Ede. Het was de dag van het afscheid van mijn vader, maar ook van een gemist afscheid van mijn mandaat in het bestuur van de VCW. Toeval.

Toen ik de dag na dat telefoontje mijn eerste gedachten aan de pc toevertrouwde bleek dat afscheid de laatste jaren erg in mijn leven aanwezig was. Waar had ik zoal afscheid van genomen?

Mijn vader in 2004. Mijn moeder die nog in leven is maar de jaren na het overlijden van vader verzonk in de mist van de dementie.

Professioneel nam ik afscheid van het bestuur van de VCW en afscheid bij Balans van mijn functie als coördinator van een aantal opleidingen. Er was ook nog het afscheid van Marc Van Coillie als mijn directe chef bij Balans.

In 2007 was er het afscheid van Ivan Boszormenyi-Nagy en van enkele pioniers uit de systeemgeöriënteerd psychotherapie: Jay Haley en Paul Watzlawick.

Op mijn 50^e verjaardag nam ik afscheid van de idee dat alles nog moet beginnen.

En dan was er ook nog Peter, mijn fietsmakker die het voorbije najaar overleed aan kanker. Pas na het telefoontje van Maya begon ik echt van hem afscheid te nemen. De twijfel sloeg toe. Hoewel ik spontaan "ja" had gezegd begon ik me af te vragen of ik dit wel kon waar maken.

Ik ben tussen dat telefoontje van Maya en vandaag naar vijf begrafenissen geweest van mensen in mijn min of meer nabije omgeving: er was eerst Peter, dan de moeder van een jeugdvriend; er was Jasper, 18 jaar en monitor in de jeugdbeweging van een van onze dochters, er was ook nog Ruddy, 55 jaar, de conciërge van de school waar Balans deel van uitmaakt die na een onderzoek aan zijn hart niet meer terugkeerde van het ziekenhuis en nu, nog geen twee weken geleden de moeder van de echtgenoot van mijn schoonzus.

Door het vele verlies in mijn eigen leven dreigde deze lezing teveel door te slaan naar een uitgebreid "in memoriam". Maar dat wil ik niet doen.

Iets over de titel en de opbouw van deze lezing.

Is het niet te aanmatigend voor deze lezing op de loop te gaan met de titel van de contextuele bijbel "Tussen geven en nemen? Hengel ik op die manier niet teveel naar succes bij mensen die gebeten zijn door het gedachtegoed van Nagy? Toch doe ik het want in mijn verzameling aan materiaal voor deze lezing vond ik zowel de uitdrukking "afscheid nemen" als "afscheid geven" Beide uitdrukkingen bestaan, weze het dat we in het taalgebruik meer "afscheid nemen" dan we "afscheid geven". Toch weer eerst "nemen"?

Toen ik deze tekst schreef raakte ik keer op keer in de war. Hoe moest ik mijn verhaal opbouwen? Welke lijn zou ik volgen? Ik heb ervoor gekozen een omtrekkende beweging te maken en afscheid tegen

verschillende achtergronden te houden. Ik ben vertrokken bij afscheid en er weer bij geëindigd. Ik heb ook een paar gasten uitgenodigd: muzikanten, auteurs en televisiemakers die elk op hun manier tonen wat "afcheid" betekent.

We starten bij de beleving dat het leven verandering is. Deze verandering betekent zowel verlies als winst. We zien hoe mensen met behulp van taal en rituelen deze veranderingen doormaken. Nadien zien we hoe de balansen van geven en nemen in beweging kunnen komen doorheen deze veranderingen en hoe het al dan niet ondernemen van actie het verschil kan maken tussen winst en verlies. We zetten de dialoog en de ontmoeting naast het afscheid om te eindigen bij de groeikansen die het nemen van afscheid in zich draagt.

Panta Rhei

Ons leven is een stroom in beweging. "Alles vloeit en niets is blijvend", zei Heraclites. Panta Rhei. De ene keer bevinden we ons op een trage voortbewegende stroom zodat we de indruk hebben dat alles blijft zoals het is en even later komen we terecht in een versmalling van de bedding waarin het water plots sneller gaat stromen. Rotspunten steken boven of net onder het oppervlak uit en we hebben al onze kracht en behendigheid nodig om die versnelling zonder kleerscheuren door te komen. Eens die stroomversnelling voorbij zien de rivier en haar oevers er helemaal anders uit. Zaten we voordien in een oerwoud dan komen we later tot rust in een brede vlakte met eindeloze einders. Maar steeds verder gaat de reis en niks keert ooit terug. Stroomopwaarts roeien zit er niet in. Tot het zoete water van de rivier vervloeit met de zoute zee.

Ons leven is een aaneenrijging van de kralen aan een snoer van fases en overgangsfases. In die overgangsfases raken we dingen en mensen kwijt. Soms zien we het aankomen en ligt het verlies in de lijn van de verwachtingen maar het kan ook gebeuren dat iets of iemand ons plots ontvalt. Zij vallen van ons af. Het is ook zo dat sommige mensen of dingen verdwijnen uit ons leven zonder dat we er stil bij staan. En dan weer verdwijnt iets of iemand waarvan we weten dat die persoon, die omgeving, dat voorwerp of die tijd essentieel was voor ons leven, maar nooit meer terug keert.

Afscheid en verlies. Afscheid en winst.

In "Noodzakelijk verlies" schetst Judith Viorst hoe het verlies eigen is aan het leven. We beginnen met verliezen op de dag dat we geboren worden: de versmelting, de éénheid wordt verbroken. Naarmate we opgroeien worden we steeds geconfronteerd met situaties van verlies. Bijvoorbeeld de eerste schooldag: het kind verdwijnt achter de schoolpoort. De eenheid met moeder brokkelt weer even af. Tranen aan beide kanten. Maar er is ook de winst: Niemand zal betwijfelen dat die eerste schooldag een enorme stap vooruit betekent. Het gaat dus niet om een verlies van kwaliteit maar om een verlies dat ook winst inhoudt. Een overgangsfase dus en de manier waarop die overgang wordt gemaakt heeft invloed op de rendement van de mogelijke winst. Beeld je maar eens het verschil in van de moeder die haar kind aan de schoolpoort aflevert met de beleving en de boodschap dat dit enkel een einde is enerzijds en anderzijds de moeder die haar kind naar school brengt met de boodschap dat dit een beloftevol begin is. Wat betekent dit voor het loyale kind?

Voor Judith Viorst, en ik volg haar daar in, is het leven een aaneenrijging van kralen aan een snoer van overgangen. Een vorige fase wordt afgesloten, een nieuwe begint. Enkele voorbeelden, chronologisch geordend.

- geboorte,
- de eerste schooldag,
- een nieuwe school
- van schoolkind naar tiener
- van puber naar jong-volwassene

- van de middelbare naar de hogeschool of universiteit
- een vriend verdwijnt uit jouw leven als gevolg van verhuis
- een liefde eindigt
- verhuizen
- een huwelijk
- de geboorte van de kinderen
- de kinderen die het huis verlaten
- een ouder die overlijdt

Al deze overgangen hebben te maken met verlies. Telkens weer nemen we afscheid van een vorige fase. Het was de familietherapeut Jay Haley die met zijn strategische benadering zocht naar een manier hoe families die vast zaten in zo'n overgangsfase kon helpen ze toch te nemen. De pijn van het verlies kan te groot zijn en verhinderen dat men verder gaat op zijn levenspad. Sommige van deze fases zijn gepland en voorzien want ze gaan gelijk op met de jaren, Maar andere vormen van verlies verschillen in elk leven: een vriend die weggaat, het vroege overlijden van een dierbare. Het is anders je ouder te verliezen op een leeftijd waarop je dit verwachten kan of het plotsklapse overlijden van iemand door een verkeersongeluk of een snel evoluerende dodelijke ziekte.

Zo zijn er verschillende pijnlijke vormen van verlies en afscheid. Zo is er uitgesteld afscheid zoals het afscheid van de zwaar zieke, van wie je weet dat zijn tijd eindig is. Maar er is ook zoiets als vroegtijdig afscheid van iemand die er toch nog is maar er is verlies van contact door dementie of een andere vorm van aftakeling. Verlies kan totaal onverwacht komen, zodat het nemen van afscheid niet meer mogelijk is. Denk maar aan een cliënt die zonder mededeling niet meer op therapie komt.

Er lijkt me ook zoiets te zijn als noodzakelijk afscheid. Het is gewoon tijd. Te lang blijven kan schadelijk zijn, het verpest de herinnering. Het is als een feest: je moet op tijd kunnen weggaan. Een voorbeeld daarvan vind je in het liedje Rozanne, van Wim De Craene (1950 - 1990) dat hij schreef en zong op zijn 25ste. Als jongen begreep ik dit liedje niet. Hoe konden 2 geliefden wetens en willens uit elkaar gaan? Zoveel jaren later vind ik dit bijzonder moedig. In plaats van zich vast te klampen aan het verleden kiezen deze twee jonge mensen ervoor elk hun weg te gaan. Zij helpen elkaar dit verlies te dragen.

En dan is er natuurlijk voor ieder van ons het afscheid van het leven.

Een koppel, beiden in de zestig komen op advies van hun volwassen kinderen in relatietherapie. Er zijn al jaren spanningen en deze worden toegeschreven aan de effecten op de persoonlijkheid van mevrouw als gevolg van een hersenbloeding op haar 45ste. Maar er is meer dan een neurologische kwestie. Hoewel mevrouw volledig herstelde van de aanval was haar leven nooit meer als voorheen. Zij had gestudeerd en werkte met haar man in hun verzekeringskantoor maar daar keerde zij nooit naar terug. Haar uitgebreide sociaal leven werd herleid tot een minimum. De oudste zoon diende zijn studies te stoppen om moeder te vervangen in het kantoor, net zoals moeder vijftwintig jaar eerder haar studies had gestopt om haar moeder, die een hartinfarct had gekregen, te vervangen in de familiezaak. Verlies zonder afscheid. Als ik hen vraag om mij te leren hoe je als zestiger tegen het leven aankijkt vertellen ze op rustige toon dat ze denken nog een twintigtal jaren mee te draaien en dat het dan voor hen voorbij is. "Zo kijk je ernaar als je in de zestig bent," leren ze mij, snotneus van vijftig.

Afscheid en taal. Scheiding en schepping.

Afscheid heeft dus te maken met verlies. iets of iemand waar ik aan gebonden was is er niet meer. De persoon of het voorwerp of de idee is niet meer aan mij verbonden. We rukken ons los of het ontvalt ons gewoon, valt van ons af.

Het etymologisch woordenboek omschrijft afscheid als een samenvoeging van "af" en "scheiden". "Af" staat voor "verwijderen"; "scheiden" staat voor "verbinding verbreken". Twee keer verlies? Of moeten we het verstaan als "van het scheiden af" of "afstand nemen van de scheiding"? Is "afscheid" dan iets wat ons helpt een scheiding te overleven?

Jan Olthof wijst in "De mens als verhaal" op het feit dat in het Bijbelse boek Genesis: scheiding gelijk staat met het scheppen van werkelijkheid; orde in de chaos. De scheiding wordt aangebracht door het woord. "God sprak", zegt de auteur en bij het uitspreken ontstaat de scheiding en de werkelijkheid. Wat er aan het woord vooraf gaat is chaos. Telkens opnieuw spreekt God en elke keer ontstaat iets uit de chaos. Licht en donker, aarde en water. "In het begin was het woord", schrijft Johannes.

De idee dat er een verband is tussen schepping en scheiding vinden we ook terug in het boek van Marc Colpaert "Tot waar de beide zeeën samen komen". Marc Colpaert stelt echter dat elke scheiding meteen ook een herenigingsprogramma inhoudt. Na de scheiding en dus de schepping van iets nieuws moeten we weer op zoek naar de ander of de Ander. Marc Colpaert legt ook de link met het vertrek van Aeneas uit het brandende Troje, een mythisch verhaal dat ook bekend is aan de contextuele werkers. Ook in "Balans in beweging" van Amy Van Heusden en Else Marie van Den Eerenbeemt wordt deze mythe aangehaald maar dan als een metafoor voor de veranderende relaties tussen ouders en kinderen doorheen de tijd.

In het boek Genesis worden Adam en Eva verjaagd uit de tuin van Eden. Dit is het einde van de versmelting, het begin van het verschil en de start van de geschiedenis. Het "zelf" ontstaat wanneer er een scheiding wordt gemaakt tussen wat bij het zelf hoort en wat er buiten valt. De geschiedenis is het herenigingsprogramma.

Op het eerste gezicht lijkt verlies dus te leiden tot chaos, ontreddeing. Weggejaagd uit de Tuin van Eden, weggescheurd uit de versmelting. Chaos. Maar de mythologie leert ons dat scheiding en afscheid niet gelijk staan met vernietiging en teloorgang.

De taal speelt in het proces van scheiding een belangrijke rol. Het woord schept orde in de chaos. Met de taal maken we een ordening die ons toestaat te beslissen waar we heen gaan. Wat doen we als we geconfronteerd worden met verlies? We nemen het woord en als de chaos van het verdriet ons dat belet vragen we de voorganger, priester, rabbi, imam of lekenconsulent het woord te nemen. Zijn of haar woorden moeten betekenis geven aan de chaos, een nieuwe orde scheppen. Scheiding betekent immers eveneens het creëren van een nieuwe werkelijkheid. Er ontstaat een nieuw perspectief dat kan worden geordende door het woord. Hetzelfde doen we in de contextuele therapie. Met behulp van de taal, de metafoor van de balansen van geven en nemen en de vierde dimensie bouwen we een ordening die we kunnen delen en waar we mee verder kunnen. We spreken met een cliënt die een moeilijke relatie had met zijn inmiddels overleden ouders. We brengen scheiding aan in de chaos en scheppen een nieuwe werkelijkheid. We scheiden de destructieve daden van de welgemeende pogingen passende zorg te geven en het monster wordt weer een mens. Er komt ruimte voor hertaxatie en ontschuldiging. De man vindt vrede in zijn bestaan en kan zijn blik naar de toekomst richten.

Afscheid en de balansen van geven en nemen

Het levende taalgebruik reikt ons zowel de uitdrukking aan "afscheid nemen" als de uitdrukking "afscheid geven."

Even het woord "afscheid" intypen bij je favoriete zoekmachine op het internet levert een lijst van evenementen op waarin afscheid wordt genomen van en afscheid wordt gegeven aan bekende mensen en idolen : Axel Merckx, Kim Clijsters, Pavarotti, Stefan Everts, Wim De Craene, Bram Vermeulen enzovoort enzoverder.

Afscheid is blijkbaar ook iets dat niet alleen wordt genomen maar ook wordt gegeven! Er wordt een evenement georganiseerd waarbij de afscheidnemende in de bloemen wordt gezet. Letterlijk en figuurlijk. Toespraken, geschenken, gouden penningen en zoveel meer worden geschonken aan degene die ons

verlaat. Zo kreeg ik ooit van het bestuur van de VCV een "herinneringshoutje". En inderdaad, het doet zijn werk want het ligt overal in de weg.

De manier waarop we van dingen en mensen scheiden is van groot belang voor het vervolg van onze reis. Het gebeurt dat mensen uit ons leven verdwijnen zonder dat we in de gelegenheid waren de balansen van geven en nemen naar een billijk evenwicht te brengen. We merken dat er nog wat ontbreekt. We blijven zitten met dingen die niet gezegd zijn, geschenken die niet uitgedrukt zijn, woorden die niet uitgesproken zijn. We hebben geen afscheid genomen en geen afscheid gegeven. Soms komt het afscheid onverwacht, soms is het aangekondigd maar daarom niet minder pijnlijk. Soms is het gewoon tijd om afscheid te nemen en gaan we uit elkaar zonder dat het pijn doet. Het kan er dan vrolijk aan toe gaan. Zo had het TV-programma "Morgen maandag" op de Vlaamse televisie in de jaren negentig een "professionele afscheidnemer". Het typetje "Xavier De Baere" werd op meesterlijke wijze neergezet door de acteur Lucas Van Den Eynde.

"Uit elkaar gaan" en "afscheid" gaan vaak samen, maar dat is niet altijd zo. Soms raken mensen van elkaar vervreemd en verliezen elkaar zonder dat ze uit elkaar gaan en zonder afscheid. Hoe noem je zoiets? Het is in ieder geval geen afscheid.

Het kan ook zijn dat een vriendschap gewoon eindigt zonder dat er iets wordt gezegd. Men ziet elkaar nog wel eens, men groet elkaar; Soms gaan mensen uit elkaar zonder afscheid. Gewoon uit het oog verloren: schoolmakers, ex-collega's, vroegere burens.

Afscheid veronderstelt een persoonlijke relatie met balansen van geven en nemen. Zonder relatie geen afscheid. Er is een verband tussen uit elkaar gaan (I) en scheiding (III), pijn en rouw(II) en de balansen van geven en nemen(IV).

Vooraf wanneer de balans van geven en nemen ernstig in onbalans is wordt afscheid moeilijk. Mensen kunnen jaren na de scheiding nog steeds strijd leveren, omdat zij van oordeel zijn dat de balansen van geven en nemen niet billijk afgesloten zijn.

Echt afscheid heeft te maken met actie. Het is niet iets wat op zich staat, maar iets wat je doet. Bij een aangekondigd en gekozen afscheid is er de mogelijkheid om te werken aan de balansen van geven en nemen: er wordt erkenning gegeven voor geboden zorg, inzet en verdienste worden benoemd. Dit is afscheid geven. Denk maar aan de vele redes die de verdiensten benoemen van de persoon van wie we afscheid nemen. Het is een manier om passend voor iemand te zorgen. Ook daar hebben we de keuze: verbergen we ons achter gemeenplaatsen of durven we rechtstreeks spreken.

Echt afscheid geeft vrijheid om verder te gaan met het eigen leven. Echt afscheid schept ruimte waarbinnen het vorm geven aan zijn legaat mogelijk wordt het legaat.

Je kan die kans laten liggen, je kan er ook iets mee doen.

Afscheid is nooit volmaakt, de balansen worden nooit helemaal op nul gezet. Er blijft altijd verlies, maar het is helpend wanneer iemand weet dat hij er alles aan heeft gedaan om dit zo zorgvuldig mogelijk te doen. Wanneer dit niet mogelijk bleek, omdat de dialoog zo moeilijk liep, blijft het gevoel over dat het afscheid wel "scheiding" maar niet "af" is. De ruimte voor het eigen legaat blijft gesloten. Men blijft terug kijken. De herinnering is beladen met spijt en schuldgevoel.

Bram Vermeulen (1946 - 2004) verwoordt in "Vader" uit "Vriend en Vijand" (Brugge, maart 1991) hoe het is voor de zoon die achterblijft wanneer het afscheid vol onuitgesproken vragen zit. Bram Vermeulen was toen 45 jaar.

Afscheid en actie.

Bij afscheid past het handelen. De mens heeft rituelen in het leven geroepen om afscheid te nemen. The Last Waltz was er zo één. In 1976 op Thanksgiving Day gaf The Band, de legendarische groep die samen met Bob Dylan muziekgeschiedenis schreef, een concert om het einde van hun bestaan als muziekgroep te markeren. Er kwam een plaat van en een film van Martin Scorsese. De boeken werden gesloten en er waren nog een aantal juridische procedures omtrent auteursrechten. Toen vier leden van The Band in 1983 opnieuw onder die naam gingen samen spelen was het niet meer zoals voorheen. De voornaamste songschrijver, Robbie Robertson weigerde mee te doen. Ze hadden immers afscheid genomen, zei hij. Afscheid nemen doe je met beide partijen. Het is tijd om uit elkaar te gaan. Zoniet is afscheid geen afscheid maar bot verlies.

Hoe geven we?

Wat geven we?

Ik haalde al aan dat we zowel spreken van afscheid nemen als van afscheid geven.

Beide uitdrukkingen wijzen op een actie.

Als je om je heen kijkt zie je dat er bij afscheid nemen en geven heel wat actie komt kijken: van het geven van bloemen, toespraken en geschenken tot de organisatie van grote feesten, congressen. Er wordt een liber amicorum samengesteld waarbij iemand het initiatief neemt om vrienden ertoe aan te zetten iets te schrijven dat wordt meegegeven aan de persoon van wie afscheid wordt genomen.

Afscheid is een werkwoord: we nemen afscheid middels rituelen, het organiseren van een feest of het schrijven van een afscheidsbrief.

Afscheid geven en nemen kan ook iets feestelijks hebben: iemand wordt letterlijk of figuurlijk in de bloemetjes gezet, krijgt een geschenk.

Het handelen helpt ons. Afscheid nemen doe je niet enkel met woorden, maar met je ganse wezen.

Tranen vloeien, een stem stukt, handen beven.

Tussen twee levensfasen is er een rustpunt, een pas op de plaats.

Daar past een overgangsritueel waarin afscheid een onmisbare plaats heeft. Of het overgangsritueel is het afscheid. In het overgangsritueel grijpen woord en actie op mekaar in.

Beeld je de volgende overgangsfasen maar eens in met en zonder ritueel:

- geboorte
- van kleuter naar schoolkind
- van schoolkind naar tiener
- afscheid van het jongelingsleven aan de vooravond van het huwelijk
- een huwelijk
- een ouder die overlijdt

Zo ontstaan er in deze tijden zelfs echtscheidingsrituelen.

In elk van die rituelen speelt het woord een belangrijke rol. Een mens is een talig wezen en hanteert woorden en symbolen om zijn innerlijke te kneden en vorm te geven. Rituelen zijn van onschatbaar belang. "Wat kan ik doen?" vragen mensen zich af. Of "Wat zal ik zeggen?" Elke traditie heeft haar rituelen met woorden, symbolen en handelingen die moeten helpen deze afscheiding door te komen. Het einde van de grote verhalen en de ontkerkelijking hebben ertoe geleid dat mensen afgesneden raken van een traditie die de gemeenschappen eeuwen door overgangssituaties heeft geloodst. Er is niks in de plaats want de doorgedreven verlichting verdraagt geen levensbeschouwelijke symboliek. Mensen gaan dan op zoek naar nieuwe rituelen en zo ontstaan er initiatieven die erop gericht zijn mensen te helpen vorm te geven aan het afscheid.

Ook in de therapeutische setting wordt er vaak gebruik gemaakt van afscheidsrituelen. Dat kan gaan van een sobere evaluatie met woorden tot het uitwisselen van voorwerpen en zelfs geschenken.

In het boek "Het afscheid" uit 1957 vertelt Ivo Michiels het verhaal van Pierre, de marconist van het schip de Gambetta dat aangemeerd ligt in de haven, en van zijn vrouw Laure. De bemanning moet zich elke dag opnieuw aanmelden om te vernemen of het schip die dag zal uitvaren. Het elke dag opnieuw afscheid nemen weegt zwaar voor Pierre en Laure weet niet of ze haar man die dag opnieuw zal terugzien.

Het is een vreemd boek en ik ben er nog niet helemaal uit waar het eigenlijk over gaat maar de sfeer van het begin van de vijftiger jaren in combinatie met de vreemde situatie werkt confronterend. Het boek leert wel dat afscheid iets is waar je niet zomaar op terug komt. Wanneer afscheid geen afscheid is wat is het dan wel?

Afscheid is een stap naar een volgende fase. Terugkeren is niet vanzelfsprekend. Zoals in de mythe van Orpheus en Euridyce is het niet vanzelfsprekend iemand terug te halen uit de dood. Orpheus weet door zijn zangtalent de goden van de onderwereld, Hades en Persephone, te vermurwen hem zijn overleden vrouw Euridyce terug te geven. De enige voorwaarde is dat hij op de terugreis uit de onderwereld niet omkijkt, maar Orpheus kan zich niet bedwingen. Hij kijkt om en Euridyce verdwijnt weer in het dodenrijk. Zo wordt ook de vrouw van Lot, veranderd in een zoutzuil wanneer zij bij de vlucht uit Sodom omkijkt. Er is geen weg terug vertelt de mythe.

Wanneer er echter geen afscheid wordt genomen, wanneer er geen ritueel plaats heeft, wanneer het moment niet wordt gemarkeerd is er geen sprake van afscheid, maar enkel van bot verlies. Ik werd wanhopig van het feit dat ik geen afscheid meer kon nemen van Peter, mijn fietsmakker, want de verwoestende kanker ging als een brand door zijn lichaam. Hij kon de aanwezigheid van anderen dan zijn nabije familie niet meer verdragen. Tot iemand mij op het idee bracht een brief te schrijven en deze zo mogelijk te laten voorlezen. Ik weet dat hij de brief nooit heeft gehoord of gelezen, maar het schrijven ervan en de publicatie op de weblog van zijn vrouw heeft mij enorm geholpen met dit plotse verlies om te gaan.

Wanneer een cliënt echter wegblijft zonder dat het einde van de therapie wordt gemarkeerd ontstaat er eveneens een pijnlijke verliessituatie. Een cliënt die onaangekondigd wegblijft neemt geen afscheid en laat ons niet toe afscheid te nemen. De consequenties zijn vèdragend:

- de balans wordt niet afgesloten
- er ontstaat schuld en schuldgevoel
- de tijd maakt het moeilijker i.p.v. gemakkelijker: de schuld wordt groter i.p.v. kleiner.
- de therapeut voelt zich onbillijk behandeld en is ook onbillijk behandeld

Ik ben een overtuigd verdediger van het zelfbeschikkingsrecht van elk mens en van mijn cliënten in het bijzonder.

Toch roept weggaan zonder afscheid bij mij een aantal vragen op:

Wat doe ik met mezelf wanneer ik een cliënt laat vertrekken zonder dat er een vorm van afscheid is?

Vertrekken zonder afscheid is destructief en laat degene die achter blijft zitten met de vraagtekens. Is dit een goede manier om te zorgen voor mezelf?

Geef ik wel passende zorg wanneer ik een cliënt toelaat zonder enig bericht weg te blijven? Laat ik hem op die manier niet achter met een onbetrouwbaar en destructief patroon dat hem later ongetwijfeld nog parten zal spelen? Vermijd ik ook niet op die manier het rechtstreekse spreken en de dialoog? Want afscheid en dialoog horen samen.

Echt afscheid is een echte ontmoeting.

Wanneer woord en gebaar ineengrijpen kan er echte dialoog ontstaan. Het moment van het afscheid wordt een plek in de tijd waarin dingen kunnen worden gezegd die nog moeten worden gezegd. Waarom wordt bij het afscheid vaak nog zoveel gezegd, zoveel gegeven?

Wanneer er plaats is voor echte dialoog helpen de afscheid-nemenden elkaar voorbij het verlies. Op die manier wordt afscheid een kans op groei. Zo geeft een moeder die haar kleine kind aflevert aan de schoolpoort en het de boodschap geeft dat het mag groeien en mag leren, haar kind een levenscadeau. Het doet me ook denken aan volgend gebruik: een vader leidt zijn dochter de kerk in en na de huwelijksceremonie komt zij aan de hand van haar man de kerk weer uit. Als vader van twee dochters vind ik dit een prachtig gebaar. Als dit betekent: "Ga nu, mijn kind, wees gelukkig en groei in nieuwe verbindingen" dan mag zo'n oubollig ritueel nog lang blijven bestaan. Als je afscheid neemt, doe het dan met overtuiging en met heel je hart.

Wanneer in het afscheid plaats is voor rechtstreeks spreken en dialoog is afscheid niet zomaar verlies, maar wordt afscheid een ontmoeting.

Utrecht 12 maart 2008

Literatuur

- Boszormenyi-Nagy, I. en Krasner B., (1994) ***Tussen geven en nemen. Over contextuele therapie.*** Haarlem: De Toorts,
- Colpaert, M. (2007) ***Tot waar de beide zeeën samenkomen. Verbeelding, een sleutel tot intercultureel opvoeden.*** Leuven: LannooCampus.
- Hendrickx, J. ., Boeckhorst, F., Compennolle, T., van der Pas, A. (red .)(1991) ***Handboek Gezinstherapie,*** Houten/Diegem : Bohn Stafleu Van Loghum
- Michiels, I. (1957, 1963, 1968, 2003) ***Het afscheid.*** Amsterdam: De Bezige Bij
- Olthof, J. en Vermetten, E. (1994) ***De mens als verhaal.*** Utrecht: De Tijdstroom
- Van Heusden, A. en van den Eerenbeemt, E., (1983), ***Balans in beweging: I. Boszormenyi-Nagy en zijn visie op individuele en gezinstherapie.*** Haarlem: De Toorts
- Veen, P.A.F. van, Sijs, Nicole van der. ***Etymologisch woordenboek: de herkomst van onze woorden.*** Utrecht: Van Dale Lexicografie
- Viorst, J. (1987) ***Noodzakelijk verlies.*** Amsterdam: Ambo

Muziek

- The Band ***The Last Waltz*** (1978) Warner Bros. Records
- De Craene, W. ***Rozanne*** (1975) Elf Provincieën
- Vermeulen, B ***Vader (uit "Vriend en vijand")*** (1991) Emergo

Televisie

- Lucas Van Den Eynde als ***Xavier De Baere in "Morgen Maandag"*** (uit 50 jaar televisie 1953-1999, Universal, 2003)